

СОВРЕМЕНОСТ

СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА, КУЛТУРА И УМЕТНОСТ

2012

Год. 61, број 1 (март)

СОВРЕМЕНОСТ

Списание за литература, култура и уметност

Издавач: Современост, Скопје

Редакција

д-р Васил Тоциновски, главен и одговорен уредник

м-р Славчо Ковилоски, извршен уредник

Никола Алтиев, уредник

д-р Ранко Младеноски, уредник

Првиот број на Современост излезе во Скопје, април 1951 година.

Досегашни главни и одговорни уредници:

(1951) - Киро Хаџи Василев

(1951 - 1952) - Владо Малески

(1952 - 1953) - Славко Јаневски, Димитар Митрев и Ацо Шопов

(1954 - 1968) - Димитар Митрев

(1969 - 1982) - Георги Сталев

(1983 - 2002) - Александар Алексиев

sovremenost_mk@hotmail.com

ИНТЕРПРЕТАЦИИ

УДК 398(=163.3)
УДК 821.163.3.09:929

Ранко МЛАДЕНОСКИ

ТЕМАТСКО-МОТИВСКАТА СТРУКТУРА НА МАКЕДОНСКИТЕ ФОЛКЛОРНИ ДЕЛА ЗА АЛЕКСАНДАР МАКЕДОНСКИ

1. Воведни белешки

Македонските народни умотворби за античкиот македонски крал Александар Македонски што се досега познати ги наведовме во текстот со наслов „Македонските народни умотворби за Александар III Македонски“ објавен во списанието *Современост*.¹ Потенциравме таму дека ликот на Александар Македонски е присутен во неколку видови фолклорни умотворби и тоа во македонските народни песни, приказни, преданија и легенди, како и тоа дека во текот на нашите истражувања успеавме да регистрираме вкупно 30 македонски народни умотворби за Александар Македонски од кои 5 народни песни, 10 народни приказни, 14 преданија и 1 легенда.

Покрај тоа, во наведениот текст ги посочивме и изворите од каде што потекнуваат, а дадовме и краток опис на овие македонски народни умотворби. Овде, како што може да се види од насловот, ги елаборираме темите и мотивите што се доминант-

ни во македонските фолклорни дела за античко-македонскиот крал Александар III Македонски. Посебен акцент ставаме на интегрирањето на ликот-знак Александар Македонски како интерактивен код на културите во македонскиот фолклор.

2. Мотиви, теми и сџеа

Регистрирањето на мотивите, темите и сџеата во македонските народни умотворби за Александар Македонски ќе ни помогне да ги лоцираме попрецизно и попрегледно структурните елементи на фолклорните творби во кои се интегрира ликот на Александар Македонски како интерактивен код на културите. Се разбира, од голема полза ќе бидат досегашните елаборации на мотивите од страна на Кирил Пенушлиски, Танас Вражиновски, Вера Стојчевска-Антиќ и други автори коишто се занимавале со оваа проблематика.

Пенушлиски, на пример, детално ги обработува двете песни за Александар Македонски од ракописната збирка на Верковиќ што биле интерпретирани од слепиот пејач Јован Михаилов. Тоа се песните „Раѓањето на Александар Велики“ и „Александар Велики“. Пенушлиски

¹ Ранко Младеноски, Македонските народни умотворби за Александар III Македонски, *Современост*, год. 60, бр. 2, 2011, стр. 51-64.

издвојува неколку мотиви (тој ги детерминира како „мотивски низи“) базирајќи се најмногу врз песната „Раѓањето на Александар Велики“:

1. Раѓањето на Александар;
2. Александар добива „бележит коњ“;
3. Војната на Александар со царот Хирод;
4. Александар бара „жива вода“ за да стане бесмртен;
5. Александар го укинува обичајот старците да се отепуваат;
6. Фалбата на Александар за своето јунаштво и неговата смрт.²

Танас Вражиновски ги класифицира преданијата за Александар Македонски во групата на преданија за историски личности и настани, при што најмногу се задржува на историски неавтентичниот период во кој е сместен ликот на Александар Македонски во некои преданија, односно во времето на османлиското владеење во Македонија.³ Ваквите појави во фолклорните творби за Александар Македонски, Пенушлиски ги детерминира како географски и историски анахронизам, па дури и со една нејасна и сосема несоодветна

квалификација како „неприфатливи импровизации“.⁴ Вражиновски посочува четири основни тематски целини во преданијата за Александар Македонски:

- а) симболична размена на дарови помеѓу Александар Македонски и персискиот цар Дариј;
- б) барањето на бесмртната вода од Александар Велики;
- в) односите помеѓу него и сестра му Ангелина;
- г) Александар Македонски бранител на Македонија од турскиот завојувач.⁵

И Вера Стојчевска–Антиќ изделува неколку суштински мотиви присутни во македонските фолклорни творби за Александар Македон-

⁴ Кирил Пенушлиски, Митот и фолклорот, цит. дело, стр. 29 и 38.

⁵ Танас Вражиновски, Ликот на Александар Македонски во македонската народна поезија, во: Танас Вражиновски, Македонски историски преданија, Матица македонска, Скопје, Институт за старословенска култура, Прилеп, 1992, стр. 18. Очигледно е дека насловот на трудот е несоодветен, односно соодветен би бил насловот „Ликот на Александар Македонски во македонските народни преданија“. Истиот текст на Вражиновски со наслов „Ликот на Александар Македонски во македонското народно творештво“ е објавен и во книгата „Александар Македонски во науката и во свеста на потомците“ подготвена од Светлана Христова–Јоциќ (Светлана Христова–Јоциќ, Александар Македонски во науката и во свеста на потомците, Матица македонска, Скопје, 2008). Сепак, и овој наслов на трудот не е најсоодветен, зашто во него Вражиновски ги анализира, пред сè, преданијата.

² Кирил Пенушлиски, Митот и фолклорот, Матица македонска, Скопје, 2005, стр. 31-32. Сличен пристап среќаваме и во: Танас Вражиновски, Народна митологија на Македонците, книга I, Институт за старословенска култура, Прилеп, Матица македонска, Скопје, 1998, стр. 255-256.

³ Танас Вражиновски, Македонски народни преданија, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, Скопје, 1986, стр. 8-10.

ски: необичното Александрово раѓање; мотивот за темниот вилает; Александровото барање на бесмртната вода, односно изворот на животот; смртта на Александар; пристигнувањето на Александар во земјата на блажените итн.⁶

Водејќи се од ваквите и слични досегашни проучувања, ги izdelуваме мотивите, темите и сижеата во македонските народни умотворби за Александар Македонски во еден поширок контекст, но и со подетални експликации во однос на нивната содржина:

1. Бездетноста на цар Филиповица (Олимпијада), мајката на Александар (II);⁷ 2. Раѓањето на Александар (II); 3. Александар се раѓа со прстен на раката (II); 4. Александар добива „бележит коњ“; 5. Александар станува крал по смртта на Филип (II); 6. Војната на Александар со царот Хируд, односно Хирут; 7. Александар оди во „темната земја“, односно во „Темнина Земја“, или во „ношна темнина“ (IV); 8. Александар бара „жива вода“ (бесмртна вода) за да стане бесмртен (V); 9. Александар го укинува обичајот старците да се отепуваат; 10. Одземање на силата (на жи-

вотот) – Исус Христос му го одзема животот на Александар поради неговата голема сила; 11. Фалбата на Александар за своето јунаштво; 12. Александровата смрт (II); 13. Бесмртниот коњ (Букефал) на Александар го пуштаат во Драмското Езеро каде што живее до денес; 14. Александар Македонски како идол во борбата на македонскиот народ за слобода; 15. Александар е Словен и тој им го дава името на Словените; 16. Претсмртната клетва на Александар кон секого кој во иднина ќе говори лошо за народот славен, односно за Словените; 17. Заветот на Александар Словените секогаш да живеат според своите закони, односно според „законите на славните“; 18. Александар Македонски како симбол за благосостојба на Македонците и Ароманците; 19. Александар Македонски го освојува половина од светот; 20. Александар влегува во шише и го спуштаат во море; 21. Сестрата на Александар се обидува да го спаси Александар од морето; 22. Сестрата на Александар се преобразува во сирена – половина девојка, половина риба; 23. Александар ја преуредува својата војска „по тертипот на рибите“ (II); 24. Александар довел многу гаталки (гатачки, бајачки) во Македонија откако го освоил светот (од Индија, од Персија, од Египет, од секаде); 25. Александар се оженил, но ги оженил и сите свои војници; 26. Наречниците му прорекле на Александар дека ќе стане цар над царевите, но и дека ќе умре млад; 27. Александар станува цар на „горната царштина“, односно преминува кај Бога,

⁶ Вера Стојчевска–Антиќ, Романот за Александар Велики и фолклорот, во: Од средновековната книжевност, Детска радост, Скопје, 1995, стр. 161-163.

⁷ Римските броеви во заграда ја означуваат застапеноста на наведените фолклорни сегменти во македонските народни умотворби за Александар Македонски (еднаш, двапати, трипати...). Онаму каде што нема таква ознака, фолклорниот сегмент се појавува само еднаш.

зашто има Божја сила, односно затоа што тој е свет дух (II); 28. Александар сонува сон кој ја претскажува неговата смрт; 29. Александар (Брешко) ја освојува целата Земја, односно оди до крајот на Земјата (III); 30. Александар (Брешко), предводен од свети Петар, влегува во Рајот (Божјата градина); 31. Александар со војската влегува во „златната земја“ (II); 32. Војниците на Александар меѓу себе се убиваат во расправиите за златото од „златната земја“; 33. Александар Македонски (Брешко) е ист како Крале Марко, со Божја сила, божествен човек; 34. Александар излегува од „темната земја“ со помош на кобилите (некаде со помош на кобили и ждребиња) (II); 35. Александаровата сенка врз Диоген; Диоген бара Александар да не му го зема тоа што не може да му го врати; 36. Мајката го проколнува Александар да не умре сè додека не ја види Земјата „открај крајот“; 37. Александар оди во небесните висини качен на орли за да види дали навистина стигнал до крајот на светот; 38. Александар, трагајќи по бесмртната вода, наидува на две планини кои се отвораат и се затвораат; 39. Сестрата на Александар (Роксандра) го крши неговото шише со бесмртната вода;⁸ 40. Сес-

трата на Александар (Роксандра) се фрла во море и се преобразува во делфин; 41. Александар Македонски ја измислил војната „кога видел во морето рибите да се бијат помеѓу себе“, односно според „тертипот на рибите“, како што вели Цепенков; 42. Персискиот цар му носи коњ на Александар кој сè уште е дете, односно има 12 години; 43. Александар го скротува и го добива коњот; 44. Препирање со писма меѓу кралот Александар и персискиот цар; 45. размена на симболични дарови помеѓу Александар Македонски и персискиот цар (тенеџиња од конзерви, клопотарци, просо, лути пиперки и сл.) (IV); 46. Александар оди кај персискиот цар преправен како гласник на Македонците; 47. Персијците го препознаваат Александар, но тој со итрина успева да избега од кај персискиот цар, со помош на златните чаши; 48. Битка меѓу македонската и персиската војска на реката Илини; 49. Македонците ги победуваат Персијците на реката Илини со пренасочување на текот на реката; 50. При потерата, Александар го наоѓа персискиот цар ранет од своите војници; 51. Пред смртта персискиот цар му ја нуди својата ќерка Илена на Александар за жена, а Александар ја прифаќа понудата; 52. Изнемоштениот Александар („Алексадро Макидонски“) го повикуваат во битка (во бој, односно во војна), а сестра му Ангелина го убедува да оди и тоа „со име-

⁸ Не е случајна забелешката на Миладиновци во фуснота кон преданието „Цар Александр“ каде што се нотира дека сестрата на Александар се викала „Роксандра“. Во Псевдо-Калистеновата „Александрида“ во едно писмо Александар ѝ се обраќа на својата жена Роксана со зборот „сестра“: „Александар ја поздравува својата сестра Роксана“. Да се види:

Псевдо-Калистен, Животот и делата на Александар Велики, превод Весна Димовска-Јањатова, Слово, Скопје, 2008, стр. 107.

то на Ристоса“; 53. Александар ѝ ветува на својата сестра Ангелина дека таа ќе биде кралица на Македонија доколку тој во војната освои „некое ново меститште“, односно нови територии; 54. Александар Македонски, со „крстот пред него“ војувал три години, стигнал „до Будапеш, до Златен Праг“ и откако освоил нови територии се вратил назад во Македонија; 55. Сестрата Ангелина бара од Александар да го исполни ветувањето, односно таа да стане кралица на Македонија, но Александар одбива со зборовите: „Сестро, кој го крвавил газот, тој ќе го има и новоослободеното и старото ќе го има“; 56. Сестрата Ангелина ќе го отруе Александар и ќе стане кралица на Македонија; 57. По смртта на Александар, Ангелина владее три години, а потоа околните држави ќе си ги вратат своите територии. Доаѓаат и Турците и ја освојуваат Македонија со која владее Ангелина, сестрата на Александар; 58. Александар Македонски војувал секаде во Азија и ги победувал Турците; 59. Александар се враќа во Македонија во престолнината Пела (Апостол); 60. Ангелот му нуди на Александар крст од дрво и сабја за да победи во војната против Турците, но Александар одбива поради сомнежот дека Турците воопшто би војувале против него; 61. Ангелот му ги дава крстот и сабјата на турскиот цар Мурат за да го победи Александар, а царот Мурат ги примил и крстот и сабјата; 62. Цар Мурат ја победува македонската војска, Александар е мртов, а македонската кралица Султана останала жива; 63.

Цар Мурат сака да ја потурчи кралицата Султана, а таа го прифаќа тоа под услов царот Мурат да не зема Македонци да војуваат во неговата војска. Царот Мурат го прифатил условот од Султана, жената на Александар; 64. Александар Македонски како основач на нови градови (Градиште, односно Трипола); 65. Александар Македонски, Марко Крале и Јанкула Војвода трагаат по бесмртна вода; 66. Едната сестра, а некаде и двете сестри на Александар му ја пијат и му ја истураат бесмртната вода по што влегуваат во море и се преобразуваат во сирени (III); 67. Заминувајќи од Македонија во воен поход, Александар Македонски се вљубува во македонската убавица Бела Ица и ѝ предлага да ја земе во својот кралски двор. Бела Ица ја прифаќа понудата; 68. Александар Македонски пред смртта ѝ испраќа злато и пари на Бела Ица со пораката таа да оди во кралскиот двор. Бела Ица останува во родното место, а со парите подига црква што ја посветува на Александар Македонски. Црквата била наречена Александрија. Од другите пари Бела Ица им изградила куќи на градителите на црквата и така било основано селото Белица; 69. Александар Македонски во Преспа подигнал болници за неџа и лекување на ранетите војници и на тоа место било основано денешното преспанско село Болно; 70. На една локација во Преспа во времето на Александар Македонски се обработувало златото, а на тоа место било основано денешното преспанско село Златари; 71. Во денешниот град Битола во

времето на Александар Македонски имало голем храм поради што градот бил наречен Манастир.

Овој преглед претставува солидна илустрација за мошне богатот фонд на мотиви, теми и сижеа во македонските народни умотворби за Александар Македонски, но истовремено покажува дека се бројни и елементите коишто директно или индиректно се поврзани со основната тема на нашиов труд – ликот на Александар Македонски како интерактивен код на културите.

3. Александар Македонски – интерактивен код на културите

Ги изделуваме сегментите од македонските фолклорни творби кои директно или индиректно укажуваат на интегрирањето на ликот на Александар Македонски како интерактивен код на културите, со тоа што ги наведуваме и веќе спомнатите народни умотворби од областа на македонската народна книжевност во кои се појавуваат тие фолклорни елементи: 1. Војната на Александар со царот Хируд⁹ (во песните „Раѓањето на

Александар Велики“ и „Александар Велики“); 2. Одземање на силата (на животот) – Исус Христос му го одзема животот на Александар поради неговата голема сила (во песните „Раѓањето на Александар Велики“ и „Александар Велики“, како и во преданието „Александар Македонски“); 3. Александар е Словен и тој им го дава името на Словените (во „Песна за цар Александар“); 4. Претсмртната клетва на Александар кон секого кој во иднина ќе говори лошо за народот славен, односно за Словените (во „Песна за цар Александар“); 5. Заветот на Александар Словените секогаш да живеат според своите закони, односно според „законите на славни-

ниот цар Ирод кој по раѓањето на Исус наредил да се убијат сите деца до двегодишна возраст во Витлеем (Евангелие според Матеј, 2, 16-18). Би можело да се претпостави дека во свеста на народниот пејач се појавила таа идеја оти најсоодветен и логичен противник на Александар би бил токму царот Ирод (или Хируд, Хирут), зашто тој е противник на Исус (на христијанството), па така Александар Македонски се појавува (а тоа се потврдува во повеќе фолклорни дела) како заштитник на христијанството. Фактот дека тоа не соодветствува со автентичните историски настани го оставаме настрана, зашто ние овде зборуваме за книжевност (фикција), а не за историја (факција)! Во врска со автентичните историски настани, пак, би била логична и претпоставката дека станува збор за историскиот персиски владетел Дариј III со кого Александар Македонски војувал, но со текот на времето при пренесувањето на песните од една на друга генерација името на Дариј било заборавено и заменето со Хируд, односно Хирут.

⁹ Во песната „Раѓањето на Александар Велики“ се среќава формата Хируд, додека во песната „Александар Велики“ ја имаме формата Хирут. Според Кирил Пенушлиски, „под ова име владееле Хируд I и Хируд II, цареви на Емилија (Сузијана), но многу подоцна од времето на Александар Македонски. Инаку, Хирод се споменува и од Плутарх во неговото кажување за Красус“ (Кирил Пенушлиски, Митот и фолклорот, цит. дело, стр. 37). Во врска со ликот на царот Хируд или Хирут од двете песни би можеле да извршине и една паралела со новозавет-

те“ (во „Песна за цар Александар“); 6. Александар Македонски како симбол за благосостојба на Македонците и Ароманците (во „Песна за Александар“); 7. Александар довел многу гаталки (гатачки, бајачки) во Македонија откако го освоил светот и тоа „од Индија, од Персија, од Египет, од секаде“ (во приказната „Татковата клетва“); 8. Александар се оженил, но ги оженил и сите свои војници (во приказната „Царо Александар Македонски кога се оженил“); 9. Александар (Брешко) ја освојува целата Земја, односно оди до крајот на Земјата (во приказната „Брешко македонски цар“); 10. Александар (Брешко), предводен од свети Петар, влегува во рајот, односно во „Божјата градина“ (во приказната „Брешко македонски цар“); 11. Александар Македонски (Брешко) е ист како Крале Марко, со божја сила, божествен човек (во приказната „Брешко македонски цар“); 12. Александаровата сенка врз Диоген; Диоген бара Александар да не му го зема тоа што не може да му го врати (во приказната „Александар Велики и грчкиот филозоф“); 13. Сестрата на Александар (Роксандра) го крши неговото шише со бесмртната вода (во преданието „Цар Александар“ во Зборникот од Миладиновци); 14. Сестрата на Александар (Роксандра) се фрла во море и се преобразува во делфин (во преданието „Цар Александар“ во Зборникот од Миладиновци); 15. Персискиот цар му носи коњ на 12-годишниот Александар (во преданието „Цар Александар Македонски“); 16. Препирање со писма меѓу кралот Александар и персиски-

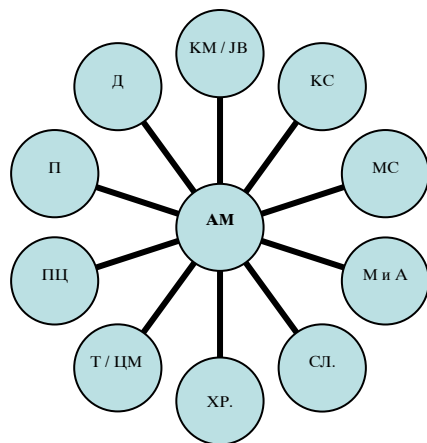
от цар (во преданието „Цар Александар Македонски“); 17. Симболична размена на дарови помеѓу Александар Македонски и персискиот цар, односно „тенекиња од конзерви“, клопотарци, просо, лути пиперки и слично (во песните „Раѓањето на Александар Македонски“ и „Александар Македонски“, во преданијата „Цар Александар Македонски“ и „Како персискиот цар бил победен со вреќата лути пиперки што му ја испратил Александар Македонски од Македонија“); 18. Александар оди кај персискиот цар преправен како гласник на Македонците (во преданието „Цар Александар Македонски“); 19. Персијците го препознаваат Александар, но тој со итрина успева да избега од кај персискиот цар, со помош на златните чаши (во преданието „Цар Александар Македонски“); 20. Битка меѓу македонската и персиската војска на реката Илини (во преданието „Цар Александар Македонски“); 21. Македонците ги победуваат Персијците на реката Илини со пренасочување на текот на реката (во преданието „Цар Александар Македонски“); 22. При потерата, Александар го наоѓа персискиот цар ранет од своите војници (во преданието „Цар Александар Македонски“); 23. Пред смртта персискиот цар му ја нуди на Александар својата ќерка Илена за жена, а Александар ја прифаќа понудата (во преданието „Цар Александар Македонски“); 24. Изнемоштениот Александар („Александар Македонски“) го повикуваат во битка (во бој, односно во војна), а сестра му Ангелина го убедува да оди и тоа „со името на Ристоса“ (во

преданието „Александар Македонски и сестра му Ангелина“); 25. Александар Македонски, со „крстот пред него“ војувал три години, стигнал „до Будапеш, до Златен Праг“ и откако освоил нови територии се вратил назад во Македонија (во преданието „Александар Македонски и сестра му Ангелина“); 26. Александар Македонски војувал секаде во Азија и ги победувал Турците (во преданието „Александар Македонски“); 27. Ангелот му нуди на Александар крст од дрво и сабја за да победи во војната против Турците, но Александар одбива поради сомнежот дека Турците воопшто би војувале против него (во преданието „Александар Македонски“); 28. Ангелот му ги дава крстот и сабјата на турскиот цар Мурат за да го победи Александар, а царот Мурат ги примил и крстот и сабјата (во преданието „Александар Македонски“); 29. Цар Мурат ја победува македонската војска, а Александар е мртов (во преданието „Александар Македонски“); 30. Александар Македонски, Марко Крале и Јанкула Војвода трагаат по бесмртна вода (во преданието „Жив е Марко“).

Од овие сегменти на македонските народни умотворби изделуваме десет категории кои претставуваат показатели за интегрирање на ликот на Александар Македонски како код што упатува на интеркултурни релации. Тоа се следниве категории и тоа поставени во активен однос со ликот на Александар Македонски (АМ):¹⁰

христијанство (ХР.); Словени (СЛ.); Македонци и Ароманци (М и А); масовна свадба – аналогија на свадбата во Суса (МС); крајот на светот (КС); Крале Марко и Јанкула Војвода (КМ / ЈВ); Диоген – хеленски филозофи (Д); Персија (П); персиски цар (ПЦ); Турци – цар Мурат (Т / ЦМ).

Во македонските народни умотворби сите овие категории гравитираат кон ликот на Александар Македонски и го претставуваат него како код (лик-знак) кој ги обединува, односно ги интегрира во своето семантичко поле различните културни семиосфери. Релацијата на ликот на Александар Македонски со посочените категории ја прикажуваме на следниот дијаграм.

Ликот на Александар Македонски како семантички интегрант на различните културни семиосфери во македонскиот фолклор

¹⁰ Оваа и другите кратенки ќе ни послужат за дијаграмот подолу на кој графички ги претставуваме категориите од ма-

кедонскиот фолклор кои гравитираат кон ликот на Александар Македонски.

Очигледно е дека македонскиот народен творец го воведува Александар Македонски во христијанството и тоа како лик кој застанува на браникот на христијанската религија, односно на „крстот“. Во преданието „Александар Македонски и сестра му Ангелина“, сестрата на Александар му сугерира да продолжи да војува „со името на Ристоса“, а Александар „само си поставал ред, а бајракот, крстот одил пред него“.¹¹ Меѓутоа, во песните „Раѓањето на Александар Македонски“ и „Александар Македонски“ Господ (Исус) ќе му го одземе животот на Александар преку „дребен аскер господови/мушинките, комарете“ што секако асоцира на мотивот за одземањето на силата кај еден друг македонски фолклорен јунак – Крали Марко. Во преданието „Александар Македонски“, пак, Александар одбива да ги земе крстот од дрво и сабјата што му ги нуди ангелот за да се бори против Турците. Како казна за ваквата непослушност кон Бога, Александар ќе биде победен од Турците. Во истото предание е искреирана една мошне чудна и необична симбиоза на дијаметрално спротивни културни семиосфери – христијанската и муслиманската религија. Имено, ангелот ќе му ги понуди крстот и сабјата на цар Мурат, а овој ќе ги прими и како резултат на тоа цар Мурат ќе го победи Александар Македонски. Овде е потенцирана инфериорноста на Александар Македонски што е рет-

кост во македонските народни умотворби, но ваквата наизглед нелогична наративна секвенца е мотивирана со супериорноста на христијанството („Јас“) пресликана во парадоксот дека и тогаш кога муслиманската религија („Другиот, Другоста“) е супериорна, тоа е благодарение на посупериорната христијанска религија (преку симболиката на „крстот и сабјата“ од христијанскиот ангел во рацете на муслиманскиот, турскиот, цар Мурат).

Во македонското народно творештво Александар Македонски се поврзува со уште една („друга“) култура, а тоа се Словените. Во песната што ја запишал францускиот славист Сипријан Робер („Песна за цар Александар“) Александар Македонски е Словен, односно Словените се „негов народ“. Кога се зборува за античките Македонци како Словени, историчарите најчесто се повикуваат на делото на дубровчанецот Мавро Орбини со наслов „Кралството на Словените“ („Il regno de gli Slavi“) објавено за првпат на италијански јазик во 1601 година во италијанскиот град Пезаро.¹² Во ова дело Орбини тврди дека

¹¹ Танас Вражиновски, Македонски народни преданија, цит. дело, стр. 30.

¹² Еден концизен преглед за оваа книга и за нејзините преводи на словенските јазици дава Науме Радически во статијата „Македонија кај хрватските писатели од XVI до XVIII век“. За ова да се види: Науме Радически, Патишта и крстопати: низ јужнословенските книжевности, Култура, Скопје, 2004, стр. 124-125. За Мавро Орбини и за неговото влијание врз словенските културни дејци да се види и: Јордан Хаџи Константинов – Џинот, Избрани страници, приредил Блаже Конески, Мисла, Скопје, 1987, стр. 24 - 25.

античките Македонци и античко-македонските владетели од династијата на Аргеадите биле Словени, па според тоа и Александар Македонски бил Словен. Словените, според Орбини, имале посебни привилегии добиени лично од Александар Македонски. Како народ, Словените биле присутни на Балканскиот Полуостров уште од античко време, односно Орбини тврди дека Словените се староседелци на Балканот.¹³ Истата идеја ја согледуваме и во колективната свест на Македонците од 19 век преку оваа народна песна за Александар Македонски што ја запишал Сипријан Робер. Според содржината што ја пренесува Лидија Славеска, можеме да заклучиме дека во оваа песна е доминантна супериорноста на Словените (= античките Македонци) во однос на другите народи, зашто на Словените, односно на „неговиот народ“, Александар им дал посебни привилегии.

Во ароманската „Песна за Александар“¹⁴ го среќаваме ликот на Александар Македонски како семантички интегрант на три балкански

култури – античко-македонската, современата македонска и ароманската. И во свеста на Ароманците, Александар е ослободител од ропството под туѓинците:

*Александар наш ако не умреше
Во Македонија ишшо убаво ќе беше:
Ќе си имаа држава и Ароманциџе
Не ќе беа во рацејџе на туѓинциџе.*

Аналогија на масовната свадба во Суса одржана во април 324 година пр.н.е. среќаваме во приказната „Царо Александро Македонски кога се оженил“ според чие сиже тогаш кога Александар се оженил, тој ги оженил и сите свои војници. На свадбата во Суса, по сугестија на Александар, биле склучени бракови помеѓу Македонци и Персијки и тоа со комбинирани македонско-персиски свадбени обичаи што е мошне солидна индиција за неутрализирање на релацијата супериорност – инфериорност во културната комуникација помеѓу колонизаторите и колонизираните во големата Македонска Империја во Азија. Интенцијата на Александар Македонски била да ги редуцира разликите и границите меѓу двете културни семиосфери (македонската и персиската) за да може полесно да владее со огромната територија, а одраз на таквата негова политика среќаваме и во оваа македонска народна приказна со наслов „Царо Александро Македонски кога се оженил“.

Една од синтагмите која постојано го следи Александар Македонски и како историска личност и како книжевен лик е синтагмата „крајот

¹³ Во официјалната македонска историја сè уште е доминантна тезата за доселувањето на Словените на Балканскиот Полуостров од зад Карпатите во 6, 7 и 8 век. Наспроти ова, во последниве неколку децении сè поактуелна станува тезата дека Словените се староседелци на Балканот, односно дека тие „отсекогаш биле тука“.

¹⁴ Објавена како препев од аромански на македонски јазик во: Александар Македонски во науката и во свеста на потомците, приредила Светлана Христова-Јоциќ, цит. дело, стр. 338.

на светот“, односно податокот дека Александар стигнал „до крајот на светот“. Овој израз сам по себе е импликација за интеркултурната комуникација помеѓу Македонците и сите други народи од Азија низ чии територии минала македонската војска во текот на походот на Александар на Исток. Овој мотив го среќаваме во приказната „Брешко македонски цар“ каде што се вели: „Тоа дете, Брешко, македонски цар, зеде да се бие; прегази цела Земја“. ¹⁵ Идентичен наративен сегмент, на пример, има и во преданието „Александар Македонски“ објавено од Вражиновски.

Универзалниот есхатолошки мотив за потрагата по живата вода, односно по бесмртната вода или по вечниот живот, е наративен фрагмент од македонскиот фолклор кој ги поврзува ликовите Александар Македонски, Крале Марко и Јанкула Војвода. Конкретно, станува збор за преданието со наслов „Жив е Марко“ запишано и објавено од Андре Мазон кое започнува токму со бесмртната вода: „Александро, Јанкула и Марко тримина беа: тија трите посмртна вода има пијано. Една планина така се одврваше, и тија зеа вода отамо, и немаше за ни умирачка“. За Александар натаму се кажува дека бесмртната вода му ја испиле сестрите кои поради стравот од него влегле во море и се преобразиле во риби, а Александар не станал бесмртен. Со

својата содржина ова предание претставува еден наративен линк помеѓу културите во антиката и средновековието преку ликовите на Александар Македонски и Крале Марко. Во контекст на Александар, Крале Марко се споменува и во македонската народна приказна „Брешко македонски цар“: „Брешко македонски цар... си беше како Крале Марко, со Божја сила, божествен човек“. ¹⁶

Македонската народна приказна „Александар Велики и грчкиот филозоф“, којашто е објавена од страна на Танас Вражиновски во книгата „Народни приказни на Македонците иселеници во Канада“, ¹⁷ претставува книжевно-фолклорна илустрација за македонско-хеленските интеркултурни врски. Оваа анегдота за Александар Македонски и хеленскиот филозоф Диоген (404–323 година пр.н.е.) симболично го покажува респектот на Александар кон хеленските филозофи, но и општо кон сите филозофи. Сметаме дека воопшто не е случајно тоа што е создадена оваа книжевна врска меѓу Александар и Диоген затоа што името на филозофот (Diogenēs) значи „оној што води потекло од Севс“, а како што е добро познато за Александар постојат бројни легенди за неговото потекло од Амон, односно од Севс.

Една од најобработуваните теми во македонските народни умотворби е односот меѓу македонскиот

¹⁵ Македонски народни приказни, редактирале В. Иљоски, К. Тошев, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје, 1946. стр. 112.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Танас Вражиновски, Народни приказни на Македонците иселеници во Канада, Култура, Скопје, 1990.

крал Александар III Македонски и персискиот крал Дариј III. Во македонскиот фолклор, во основа, Александар Македонски е претставен како помудар, поитар, поснаодлив и супериорен во однос на персискиот крал Дариј. Александар секогаш излегува како победник и во преписките меѓу двајцата кралеви, и во симболичната размена на дарови меѓу нив, но и во битките на бојното поле. Ваквите мотиви ги среќаваме во бројни народни умотворби како што се преданијата „Цар Александар Македонски“, „Како персискиот цар бил победен со вреќата лути пиперки што му ја испратил Александар Македонски од Македонија“, во песните „Раѓањето на Александар Велики“ и „Александар Велики“ и др. Во преданието „Александар Македонски“ нараторот вели дека Александар „војувал и у Азија и секаде и победвал Турците“. Очигледна е интенцијата на народниот гениј во овие фолклорни творби да го прикаже Александар како супериорен, помудар, поитар, поснаодлив, подосетлив, похрабар и посилен во однос на непријателот, во однос на персискиот крал, т.е. во однос на „Другиот“. Македонците секогаш се победници во однос на Персијците. Исклучок од ова правило е веќе спомнатиот раскажувачки фрагмент со победата на цар Мурат против македонскиот крал поради непослушноста на Александар кон Бога. Оставајќи го настрана овој исклучок (за кој веќе зборувавме), а следејќи ги Лотмановите изводи за семиосферата, би можеле да сублимираме дека во овие македонски народ-

ни умотворби просторот на македонската културна семиосфера е претставен како наш, културен, безбеден, хармонично организиран, супериорен, колонизаторски, додека просторот на персиската културна семиосфера е прикажан како див, неорганизиран, опасен, небезбеден, хаотичен, инфериорен, колонизиран.

4. Заклучни согледби

Во македонскиот фолклор Александар III Македонски е присутен преку бројни мотиви, теми и сижеа. Од содржината на македонските народни умотворби за Александар Македонски е сосема очигледно дека македонскиот народен творец бил запознат со голем дел од историјата на античка Македонија. За тоа сведочат бројните историски наслаги во македонските фолклорни дела во кои се појавува славниот античко-македонски крал. Покрај тоа, во овие творби бројни се и книжевно-уметничките сегменти коишто ја илустрираат бескрајната имажинација на македонскиот анонимен творец. Така, на пример, Александар Македонски ќе го сретнеме како освојувач на Истокот, односно на Азија, каде што владее Дариј III, што е историски факт, но македонскиот крал го среќаваме и во рамките на христијанството и во борбата против османлиското ропство, а и во контекст на други историски личности и фолклорни книжевни ликови како што се Крали Марко и Јанкула Војвода (како фикција), што секако ја претставува креативноста на нашиот творец, неговата надареност за создава-

ње на фолклорни дела со книжевна вредност. Многубројноста и разноликоста на мотивите во македонските народни умотворби за античкиот македонски крал, меѓу другото, говори и за еден многувековен континуитет во однос на присуството на Александар Македонски во нашето фолклорно минато.

На крајот само би додале дека ликот на Александар Македонски во македонскиот фолклор, меѓу другото, функционира и како интерактивен код на културите и тоа како една од доминантните особености на народните умотворби што се поврзани со најголемиот античко-македонски крал и освојувач. И уште еднаш да потенцираме дека неговото присуство во македонското фолклорно творештво е логична последица од многувековната културна традиција на македонскиот народ што со пренесувањето од генерација на генерација допрела и до нас во денешново време.

Библиографија

1. Вражиновски Танас, Македонски народни преданија, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 1986.
2. Вражиновски Танас, Народни приказни на Македонците иселеници во Канада, Култура, Скопје, 1990.
3. Вражиновски Танас, Македонски историски преданија, Матица македонска, Скопје, Институт за старословенска култура, Прилеп, 1992.
4. Вражиновски Танас, Народна митологија на Македонците, книга I, Институт за старословенска култура, Прилеп, Матица македонска, Скопје, 1998.
5. Иљоски В., Тошев К. (редактори), Македонски народни приказни, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје, 1946.
6. Пенушлиски Кирил, Митот и фолклорот, Матица македонска, Скопје, 2005.
7. Псевдо-Калистен, Животот и делата на Александар Велики, превод Весна Димовска-Јањатова, Слово, Скопје, 2008.
8. Радически Науме, Патишта и крстопати: низ јужнословенските книжевности, Култура, Скопје, 2004.
9. Стојчевска-Антиќ Вера, Од средновековната книжевност, Детска радост, Скопје, 1995.
10. Хаџи Константинов – Џинот Јордан, Избрани страници, приредил Блаже Конески, Мисла, Скопје, 1987.
11. Христова-Јоциќ Светлана, Александар Македонски во науката и во свеста на потомците, Матица македонска, Скопје, 2008.